

НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ В СУЧАСНОМУ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Здійснено кількісний та якісний аналіз підручників і навчальних посібників з книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії, що використовуються у вищій бібліотечно-інформаційній школі України.

Ключові слова: *вища бібліотечно-інформаційна школа України; підручники і навчальні посібники; Харківська державна академія культури.*

Осуществляется количественный и качественный анализ учебников и учебных пособий по книговедению, библиотековедению и библиографии, используемых в высшей библиотечно-информационной школе Украины.

Ключевые слова: *высшая библиотечно-информационная школа Украины; учебники и учебные пособия; Харьковская государственная академия культуры.*

Is used for quantitative and qualitative analysis of textbooks and manuals on book Sciences, librarianship and bibliography used in the higher library and information school of Ukraine

Key words: *higher library and information education in Ukraine, textbooks and manuals, Kharkiv state Academy of culture*

Відомо, що найпотужніший науковий потенціал зосереджено у вищих навчальних закладах (ВНЗ) Європи і світу. Україна не є винятком, викладачі котрої не лише продукують нові ідеї, а й активно апробовують їх у студентській аудиторії, формуючи нову генерацію вітчизняних фахівців (бакалаврів, спеціалістів і магістрів), зокрема й книгознавчого, бібліотекознавчого і бібліографічного профілів, які складають інтелектуальну еліту країни. В цьому сенсі слід згадати афористичний вислів — «хто володіє інформацією, той володіє світом».

Багаторічний досвід викладання в Харківській державній академії культури (ХДАК) свідчить, що становлення висококваліфікованого фахівця книгознавчого, бібліотекознавчого і бібліографічного профілів належить викладачеві, людські і професійні здібності, вміння спілкуватися з кожним студентом забезпечують успіх кожному з них. Авторитетність викладача в середовищі студентської аудиторії значно посилюється, коли в наставника є власні наукові і навчальні праці, визнані не лише в Україні, а й в усьому соціокомунікаційному просторі.

Значна увага приділяється проблемі створення і розповсюдження навчальної книги. Однак у книгознавчо-бібліотекознавчо-

бібліографознавчому контексті її досліджено недостатньо. Серед основних авторів, котрі переймаються означеною проблемою, слід назвати такі імена: О. О. Карпенко, Н. М. Кушнарєнко, С. В. Сищенко та ін. [1; 2; 3; 5; 7; 8; 10], котрі вивчають документні потоки, масиви і фонди навчальної літератури книгознавчого, бібліотекознавчого і бібліографознавчого спрямувань, які активно функціонують у навчальному і науковому процесі Харківської державної академії культури.

Мета статті — вивчення кількості та якості підручників і навчальних посібників, що активно використовуються в навчально-науковому процесі Харківської державної академії культури.

В Україні підготовку кадрів для бібліотечно-бібліографічної та книжкової сфери тривалий час здійснювали бібліотечні факультети ВНЗ культури, які набули багатий досвід, заклали та розвинули кращі вітчизняні традиції бібліотечно-інформаційної та книгознавчої освіти, підготували значний загальний фахівців бібліотечно-інформаційного та книгознавчого профілів.

Книгознавча підготовка фахівців у межах вищої бібліотечно-бібліографічної освіти в Україні є традиційною і здійснюється за такими основними напрямками: а) через органічне введення книгознавчого знання до загальнопрофесійних і спеціальних навчальних курсів бібліотечно-бібліографічного профілю; б) упровадження суто книгознавчих дисциплін; в) організаційне оформлення книгознавчих спеціалізацій. Це надає підстави стверджувати, що в сучасній бібліотечно-бібліографічній освіті книгознавче знання є обов'язковим компонентом. Зазначені напрями і в подальшому розвиватимуться паралельно, доповнюючи один одного.

Ефективність підготовки фахівців бібліотечно-інформаційного та книгознавчого напрямів у вищій школі передбачає оновлення науково-методичного забезпечення, зокрема трансформації навчальної книги (підручників та навчальних посібників) в умовах інформатизації, удосконалення змісту, форми, використання навчальної літератури в процесі навчання.

На сучасному етапі розвитку професійної підготовки найбільше використовуються традиційні підручники та навчальні посібники.

Підручник — навчальне видання, що містить систематизований виклад навчальної дисципліни, відповідає програмі дисципліни й офіційно затверджене як означений вид видання.

Сучасний підручник виконує освітню, розвивальну, виховну і дослідницьку функції. Освітня функція підручника полягає в забезпеченні процесу засвоєння студентами певного обсягу систематизованих знань відповідно до сучасного рівня розвитку конкретної науки, формуванні пізнавальних умінь і навичок. Розвивальна функція підручника сприяє розвитку студента, формує його перцептивні,

мнемонічні, розумові, мовні й інші здібності. Виховна функція полягає в здатності підручника впливати на світогляд студента, його моральні, естетичні почуття, ставлення до праці, навчання, формувати й удосконалювати певні риси особистості. Управлінська функція передбачає програмування певного типу навчання, його методів, форм і засобів, способів застосування знань у різних ситуаціях. Дослідницька — спонукання студента до самостійного вирішення проблеми.

Основні функції підручника пов'язані із системою дидактичних принципів науковості, доступності, цілеспрямованості, систематичності та послідовності, зв'язку з життям та ін.

Зміст навчального матеріалу підручника формується за логічним, психологічним і генетичним принципами. Згідно з логічним принципом, навчальний матеріал розміщено відповідно до сучасної логічної структури певної дисципліни. Психологічний передбачає необхідність викладати матеріал з урахуванням пізнавальних можливостей студентів, а генетичний принцип — його розміщення в такій послідовності, в якій він формувався історично.

За провідним методом викладу матеріалу тексти підручника поділяють на:

- а) репродуктивні — високоінформативні, структуровані, зрозумілі тексти, які відповідають завданням пояснювально-ілюстративного навчання;
- б) проблемні — тексти підручника у формі монологу, в яких визначено суперечності, вирішується проблема, аргументується логіка думки;
- в) програмовані — тексти, зміст яких подається частинами, а засвоєння інформації перевіряється контрольними запитаннями;
- г) комплексні — тексти підручника, які містять певні дози інформації, необхідної для розуміння проблеми, що визначається логікою проблемного навчання;
- г) додаткові — тексти, введені в підручник з метою збагачувати знання щодо важливих компонентів змісту навчального матеріалу.

Крім підручників, як допоміжний засіб використовують навчальні посібники. Навчальний посібник — навчальне видання, яке частково чи повністю замінює підручник або доповнює його. Основне призначення посібника — допомогти студентові ефективно організувати свою самостійну роботу з певного предмета та здійснити самоконтроль здобутих знань.

Для національної школи характерні інтеграційні процеси, велика варіативність програм і підручників. Водночас автори сучасних підручників і посібників не завжди дотримують основних вимог щодо засвоєння їх змісту, положення теорії і методики навчання,

висвітлюють у диспропорції теоретичні, емпіричні та практичні компоненти змісту, розкривають його в одній стандартній логіці.

Як відомо, закономірність створення і розповсюдження всіх видань, зокрема підручників і навчальних посібників книгознавчого, бібліотекознавчого і бібліографознавчого профілів, передбачають три обов'язкові цикли, які в сучасному документознавстві мають три визначення: 1) документний потік; 2) документний масив; 3) документний фонд.

Документний потік — це сукупність розподілених у часі та просторі документів, які рухаються по комунікаційних каналах від створювачів та виробників до користувачів [9, с. 7]. Це джерело нових підручників і навчальних посібників, підготовлених науково-педагогічним складом провідних ВНЗ України. Серед них перше місце посідає Харківська державна академія культури; друге — Рівненський державний гуманітарний університет.

Документний масив — це тимчасові недостатньо структуровані сукупності документів, що підлягають подальшому трансформуванню (відбиранню, перерозподілу, транспортуванню).

Документний фонд — це стаціонарні систематизовані, забезпечені довідково-пошуковим апаратом сукупності документів, що комплектуються відповідно до завдань документної системи по обслуговуванню користувачів документованою інформацією [9, с. 9].

У цьому разі йдеться про дослідження фонду бібліотеки Харківської державної академії культури, підкріплене даними опитування студентів 1–5 курсів (бакалаврів, спеціалістів, магістрів) щодо активності їхнього використання підручників і навчальних посібників у навчально-науковому процесі.

Результати дослідження свідчать, що нині у фонді бібліотеки ХДАК зберігаються й активно використовуються в науково-освітньому процесі 304 підручники і навчальні посібники книгознавчого і бібліотечно-інформаційного профілів. У кількісному відношенні пропорції такі: з бібліотекознавства і бібліографії — 218 видань (71,71%), з книгознавства — 86 назв (28,29%). Тобто переважають навчальні книги з бібліотекознавства і бібліографії, що цілком закономірно, оскільки це — основа професії.

Серед потоку активно використовуваних у навчальному процесі факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК підручників і навчальних посібників з бібліотекознавства і бібліографії 39 назв (12,83%) вийшли друком в Україні, 23 назви (7,57%) підготовлені за участю професорсько-викладацького складу ВНЗ України й інших країн, зокрема Російської Федерації. Авторами 21 підручника і навчального посібника з бібліотекознавства та бібліографії (6,91%) є викладачі ХДАК. Тобто з питань бібліотекознавства і бібліографії викла-

дачі ХДАК посідають провідне місце, підтверджуючи фундаторські та лідерські позиції в галузевому вищому освітньому просторі.

Деяко інші результати виявлено з питань книгознавства та книжкової діяльності. Так, у навчально-науковому процесі студентів факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК задіяно 86 назв підручників і навчальних посібників означеного профілю. Серед них: 39 назв (12,83%) вийшли друком в Україні, 17 назв (5,59%) — за участю вищих навчальних закладів України й інших країн СНД. Авторами навчальних книг з книгознавства є чотири викладачі ХДАК, що становить 1,32% від використовуваних у навчальному процесі ХДАК книжкових видань книгознавчого спрямування. Отже, за наявності монографічних видань, можна передбачити їх активну трансформацію в навчальні видання, які активно використовуватимуться не лише в науковій, а й у навчальній підготовці бакалаврів, спеціалістів і магістрів книгознавчого, бібліотекознавчого і бібліографічного профілів.

Опитування студентів свідчить, що найбільшим попитом в них користуються підручники і навчальні посібники з науково-дослідницької діяльності, наукової обробки документів, книгознавства, бібліотечних фондів, бібліотекознавства, бібліографознавства. Однак вони надають перевагу не друкованим, а електронним версіям профільних підручників і навчальних посібників, якими можна скористатися в будь-який час і будь-якому місці.

Якісний аналіз документного потоку підручників і навчальних посібників з книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії надав можливості виявити недоліки, пов'язані, перш за все, з тим, що автори-викладачі змушені самотужки друкувати підготовлені ними підручники і навчальні посібники, дотримуючи вимог видавництва. Часто це не дотримання вітчизняних стандартів видань; відсутність ISBN; обов'язкової розсилки відповідно до Закону України про обов'язковий примірник документів; невідповідність змісту й обсягу видань навчальній дисципліні; неграмотний бібліографічний опис джерел; обмежений наклад навчальної книги означеного навчального спрямування. В процесі дослідження виявлено і такий важливий фактор — обмежене коло авторів-викладачів, здатних самотужки ініціювати, написати і надрукувати якісний підручник чи навчальний посібник з книгознавства, бібліотекознавства чи бібліографії.

Перспектива підготовки, видання й використання підручників і навчальних посібників з книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії в Україні зумовлена багатьма об'єктивними і суб'єктивними причинами.

Серед основних із них назвемо такі:

- наявність державного замовлення на підготовку підручників і навчальних посібників з книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії;
- створення та видання підручників і навчальних посібників (зокрема електронних), які допомагали би студентів планувати, організовувати підготовку за спеціальністю та виконувати завдання з конкретної дисципліни;
- відновлення грифу Міністерства культури України та Науково-методичного відділу при ньому, співробітники якого розуміють тонкощі та специфіку підготовки бібліотечно-інформаційної справи вищого ґатунку;
- запровадження в Україні, як і в усіх країнах світу спеціальної бібліотечної серії видання навчальних видань для ВНЗ бібліотечно-інформаційного профілю, корисних для студентів, викладачів і практичних працівників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпенко О.О. Навчальна книжка в умовах інформатизації освіти / О.О. Карпенко // Вісн. Кн. палати. — 2003. — № 6. — С. 34–35.
2. Карпенко О.О. Трансформація навчальної книги в умовах інформатизації вищої освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук, 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство / О.О. Карпенко; Харк. держ. акад. культури. — Х.: ХДАК, 2005. — 20 с.
3. Кушнарєнко Н. Бібліотечно-інформаційна освіта: орієнтир на майбутнє / Наталя Кушнарєнко, Алла Соляник // Вісн. Кн. палати. — 2002. — № 5. — С. 33–34.
4. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение : учебник / Н.Н. Кушнарєнко. — К. : Знання, 2008. — 459 с.
5. Кушнарєнко Н.М. Концептуальні засади підготовки наукових кадрів у галузі книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства в Україні / Н. М. Кушнарєнко // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х., 2002. — Вип. 9. — С. 85–90.
6. Положення про підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники та допоміжну навчальну літературу : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.drogobych.net/ddpu/nmy/5/6.html.
7. Сищенко С.В. Книгознавство як професійний компонент вищої освіти / Сищенко С.В. // Вісн. Кн. палати. — 2000. — № 12. — С. 24–27.
8. Сищенко С.В. Книгознавча підготовка бібліотекарів-бібліографів в Україні: реалії та перспективи / Сищенко С.В. // Вісн. Харк. держ. акад. культури: Зб. наук. пр. — Х., 2000. — Вип. 3. — С. 201–213.
9. Соляник А.А. Документні потоки та масиви : навч. посібник / А.А. Соляник; Харк. держ. акад. культури. — Х. : ХДАК, 2000. — 112 с.
10. Соляник А.А. Підготовка фахівців для книжкової галузі України: традиції та новачі / А.А. Соляник // Вісн. Харк. держ. акад. культури. — Вип. 32. — 2011. — С. 116-125.

Надійшла до редколегії 29.10.2013 р.